

'משלי קדם' - מעלות התורה וקניינה

סיכומי שיעורים בספר משלי עם ביאור הגר"א (יג, ט-יב)*

פסוק ט: אור־צדיקים יִשְׂמַח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ:

ביאור הגר"א:

יום נקרא אור, כמו שנאמר: 'ויקרא א-להים לאור יום'.¹ ועולם הבא דומה ליום, כמו שאמרו חכמים ז"ל במסכת פסחים,² ועולם הזה דומה ללילה. ומה שמאיר בלילה הוא הנר. וצדיקים עיקרם האור, שהוא העולם הבא, ורשעים עיקרם עולם הזה שהוא הנר. וזהו 'אור צדיקים ישמח' - שאורם יתחדש תמיד. 'ונר רשעים ידעך' - שהרשעים עיקרם העולם הזה שדומה ללילה, וכן הנר שהוא הגוף. אבל נרם ידעך. פירוש, אפילו העולם הזה שלהם 'ידעך', כי מרבים עבירות בגופם, ואין להם אור, שהיא הנשמה, כלל. ועוד 'אור צדיקים ישמח', כמו שאמרו: 'עבירה מכבה מצווה, ואין עבירה מכבה תורה',³ לכן הצדיקים שעוסקים בתורה תמיד, יתוסף אורם. ואף שלפעמים עשו עבירה - אין עבירה מכבה תורה, ולכן 'אור', שהיא התורה של צדיקים - 'ישמח'. 'ונר רשעים ידעך' - אבל הרשעים אינם עוסקים בתורה, ואף שלפעמים עושים מצווה, שהיא נקראת נר, כמו שנאמר:⁴ 'כי נר מצוה' גו', 'נר רשעים ידעך', כי עבירה מכבה מצווה, 'ורשעים מלאו רע',⁵ לכן ידעך נרם.

אור החיים

כיצד יכול אור לשמוח? וכי האור יש בו חיות? למדים אנו מכאן שהאור, אור הצדיקים, אור הצדקות - הוא אכן חי. אור הצדיקים הוא בחינת עולם הבא אשר מפעמת בתוכם. אור הצדיקים זה חשמל מיוחד, חי - יש בו התחדשות, יש בו צמיחה.

* נכתב ונערך ע"י הרב ברוך ספיר עפ"י הקלטות שיעורי ראש הישיבה שליט"א בספר משלי. הסיכומים לא עברו הגהה ע"י הרב.

¹ בראשית א, ה.

² בבלי פסחים ב, א.

³ בבלי סוטה כא, א.

⁴ משלי ו, כג.

⁵ משלי יב, כא.

היכן נמצא את 'אור הצדיקים'! אצל הצדיק. הצדיק הזה היחידי נושא 'אור צדיקים'. 'אור צדיקים' הוא משהו כללי של כל הצדיקים. האור הכללי הזה מוסיף והולך, והאור נושא את נושאו. הצדיק הינו חלק מן הצדקות, הקרנה חיה. ואולי בעצם אור צדיקים והצדיקים זה לא שני דברים, אלא אור הצדיקים ותורתם של הצדיקים ונשמתם של צדיקים זה הכל אותו דבר. האור החי הזה - ישמח, כי טוב לו. נוח לו כיון שהוא שלם מבפנים, לא קרוע. כשמאווים החיים הפנימיים מתמלאים - אז יש שמחה, יש סיפוק, יש התאמה.

אור מאיר ומתאים

אור הוא דבר מקרין. הצדיקים האלה מקרינים גם לכל אשר מסביב להם. מה קיים מסביב לצדיק? כל הופעות החיים. הצדיק מתאים את עצמו לכל מה שסביבו. אמנם, לפעמים ההתאמה כוללת גם חלקים שאותם הוא צריך להרחיק ולדחות. הצדיק נשתל במקומו בידי שמים, והוא יודע להתאים את עצמו למקומו. שם, במקומו אשר יועד לו, הרי הוא מקרין ומחייה את סביבתו. שם הוא גם יודע למה וכיצד הוא צריך להתאים את עצמו.

אור תורה

לפי הפירוש השני של הגאון, 'אור' מתפרש כאן במובן של תורה. החידוש של הפסוק הוא שבכח עמל התורה של הצדיקים, גם אם יש חלילה עבירה - העבירה לא מכבה תורה, כי תורה זה משהו אחר, שאינו תלוי בגוף, ואינו מושפע ע"י פעולותיו. התורתיות של הצדיקים תמשיך ללכת ולצמוח, ומעשים קטנים שאינם מתאימים לצמיחה הזאת, שהיו פה ושם - אין בכוחם לגעת באור הזה ולא לטשטש אותו.

בפירוש השני הגאון ממשיך עם אותו קו גם ב'איך גיסא' של הפסוק, ומסביר ש'רשעים' הם אנשים שלא לומדים תורה. התוכן החיובי שיש לאנשים אלה זה רק מצוות, שאותן יכולה עבירה לכבות. תפקידו של הגוף לעשות מצוות, לכן הוא נקרא נר. גם לאדם רשע יש ידיים ורגליים שחיות על האדמה, והן נר שתפקידו להאיר במצוות. אמנם, הראש שלו לא במצוות אלא בעבירות, שמכבות את המצוות המעטות שלו, ולכן נרו דועך.

שמחת החיים

אנחנו לומדים מן הסיפא שהשמחה שברישא היא הניגוד של דעיכה. אור צדיקים לא ידעך, אלא יוסיף וילך. בכל זאת, לא כתוב 'יוסיף' או 'יצמח', אלא כתוב 'ישמח'. כשהחיים שמחים, כשהחיים מתאימים לעניינם, אז הם ממילא מוסיפים וצומחים, מוסיפים והולכים.

החיים הם דבר נצחי במהותו, אם הם רק שמחים. 'שמחים' זה נובעים, שופעים ומלאים. כשהחיים האלה, האור הזה, שמח, ממילא הוא חי והוא מוסיף והולך, כי חיות זה דבר נצחי, דבר א-לוקי, אשר נפסק רק אם הוא קרוע מן המציאות, שאז הוא מתנגש עם דברים אחרים. החיים מופיעים בעולם הזה במסגרת מסויימת, ובזמנים אחרים יש להם גם הופעה שונה מאז שקרה מה שקרה בגן

עֵדָן. עִם זֹאת, הַחַיִּים בַּמְהוּתָם מִמְשִׁיכִים לְהִיּוֹת נִצְחִיִּים, הֵם מוֹסִיפִים וְהוֹלְכִים - 'צְדִיקִים בְּמִיתַתָם קְרוּיִים חַיִּים'.⁶

'תורה אור'

הַאֹרֶשׁ שֶׁל הַצְדִּיקִים אֵינוֹ קָשׁוּר לִנְר. יֵשׁ בּוֹ רֵק אֹר, אֹר מוֹפְשֵׁט - תּוֹרָה לֹלֵא מְצוּהָ. מְצוּהָ זֶה עִם יָד, גּוֹף, מִשְׁהוֹ גְּשָׁמִי, לִכֵּן הַמְצוּוֹת הֵן לְגוֹף. לְעוֹמֵת זֹאת, בְּקִשְׁר לְאֹר צְדִיקִים הַגְּאוֹן מִזְכִּיר שְׁנֵי מוֹשְׁגִים מוֹפְשֵׁטִים - נִשְׁמָה וְתוֹרָה. תּוֹרָה שְׁצְדִיק לּוֹמֵד - עֵבִירָה אֵינָה יִכּוֹלָה לִכְבוֹת אוֹתָהּ. תּוֹרָה שְׁצְדִיק לְמַד זֶה תּוֹרָה שֶׁהוּא נִשְׁם הַיֵּטֵב, הוּא חַי וּמְזֹדָהָה אֶתָּה. הַחַיּוּת שֶׁל צְדִיק זֶה דָּבָר מוֹפְשֵׁט, לִכֵּן זֶה לֹא תִלּוּי בַּמְצוּוֹה. עֲצֻמוֹתוֹ שֶׁל הַצְדִּיק הִיא תּוֹרָתוֹ, לִכֵּן אִפִּילוֹ אִם תִּהְיֶה עֵבִירָה, חֲלִילָה, כִּי 'אֲדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא'⁷ - עֵבִירָה אֵינָה יִכּוֹלָה לְבַטֵּל תּוֹרָה, כִּי תּוֹרָה זֶה הַעֲצֻמוֹת. דְּבָרִים מוֹפְשֵׁטִים כֹּאֵלָה עֵבִירָה לֹא מְכַבֶּה, כִּי הִיא לֹא מְסוּגֵלָה לְגַעַת שֵׁם.

הַמוֹשֵׁג שֶׁבּוֹ מְכַנֶּה שְׁלֵמָה הַמֶּלֶךְ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה הוּא 'אֹר'. מֵה רֵאתָה יוֹכַבֵּד כִּשְׁנוֹלֵד מִשְׁהָ? נִתְמַלֵּא הַבַּיִת כּוֹלוֹ אֹרָה.⁸ הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֵה לְלִילָה.⁹ בְּעִזְרַת הַאֹר אִפְשֵׁר לְרֵאוֹת, אִפְשֵׁר לְהַכִּיר אֶת הַסְּבִיבָה. לְחַיּוּת אֵיטָה, לְהַקִּים אֶת הַיַּחַד שֶׁבְּעוֹלָם. הַיַּחַד הַזֶּה הוּא עֵצֶם הָעֵנִיִּין, זֶה הַחַיּוּת הָעוֹלָמִית. הַאֹר זֶה הַדְּבָר הָרֵאוֹשׁוֹנִי הַנִּדְרָשׁ לִיַּצֵּר חִיבוֹר, לְבִנּוֹת 'יַחַד', לְגַבֵּשׁ רֵאוּיָה נְכוֹנָה אֶת הַמְצִיאוֹת. הַמְצִיאוֹת כּוֹלָה הֵינָה מַעֲשֵׂה שְׁמַיִם עִם מַגְמוֹת שֶׁל שְׁמַיִם. הַאֹר זֶה הַבְּסִיס לְהַתְאִים אֶת הַיַּחַד הָאֱלוֹקִי הַזֶּה. צְדִיק מְכִיר אֶת הַמְצִיאוֹת הַיֵּטֵב בְּהַבְנָה שְׁלוֹ וּבְרֵאוּיָה שְׁלוֹ. לְעוֹמֵת זֹאת, 'סוֹמֵא חֲשׁוֹב כְּמוֹת'.¹⁰

צְמִיחַת הַאֹר מוֹל דְּעִיכַת הַנְר

אַחֲרֵי שֶׁאֲנַחְנוּ מְבִינִים שֶׁאֹר צְדִיקִים זֶה תּוֹרַת צְדִיקִים, נִשְׁמַת צְדִיקִים וְגַם תְּקוּוֹת צְדִיקִים. בְּבִיטוּי הַזֶּה כְּתוּבָה כֹּל הַגְּאוּלָּה. הַנִּיצְחוֹן שֶׁל הַצְדִּיקִים מוֹבְטָח. אֲנוּ בְּטוֹחִים שֶׁהוּא יִלְךְ וַיִּצְמַח - לֹא יִכּוֹל לְהִיּוֹת אַחֲרָת. הַתְּכֵנִיּוֹת הָאֱלוֹקִיּוֹת בּוֹדָאֵי תְצַאנָה לְפוֹעֵל - 'אֹר צְדִיקִים יִשְׁמַח'.

יֹנֵר רְשָׁעִים יִדְעֵךְ. כֹּאֲשֶׁר יֵשׁ חוֹשֶׁךְ - אִזּוֹ צְרִיךְ נְר, כִּי אֵין אֶת הַאֹר הַמוֹפְשֵׁט הַזֶּה. כְּמָה כְּבָר יִכּוֹל נְר קִטָּן לְהַאִיר אֶת הַלִּילָה, אֶת הַחוֹשֶׁךְ? וּבְכֹל אֹפֶן, סוֹפוֹ שֶׁל הַנְר הַקִּטָּן הַזֶּה שִׁדְעֵךְ. וְכִי רֵאוּיָה נְר שֶׁאֵינוֹ דּוֹעֵךְ? וְכִי יֵשׁ נְר תְּמִיד? הֲרֵי אִפִּילוֹ בְּבֵית הַמֶּקְדָּשׁ צְרִיךְ לְחַדֵּשׁ אֶת הַנְרוֹת מְדֵי יוֹם, וְכֹאֵן הֵלֵא מְדוּבָר בִּינְר רְשָׁעִים. אֲמַנֵם, הֵם עֲשׂוּ פֶה וְשֵׁם מְצוּוֹת, אֲךְ מְצוּוֹת אֱלֹהֵי אֵינָן אֵלֵא 'נְר רְשָׁעִים'. לְעוֹמֵתָן הֵם הַרְבוּ עֵבִירוֹת, וְהֲרֵי עֵבִירָה מְכַבֶּה מְצוּוֹה.

⁶ עִפְיִי בְּבַלְי בְּרִכּוֹת יַח, ב.

⁷ קֶהֶלֶת ז, כ.

⁸ עִפְיִי בְּבַלְי סוֹטָה יג, א.

⁹ עִפְיִי בְּבַלְי פְּסַחִים ב, ב; חֲגִיגָה יב, ב; בְּבֵא מְצִיעָא פג, ב.

¹⁰ עִפְיִי בְּבַלְי נְדָרִים סד, ב.

האור המרפא

הפסוק הזה מזכיר לנו את פירוש הגאון לפסוק נוסף בהמשך הספר - 'רוח איש יכלכל מחלהו'.¹¹ מסביר שם הגאון: אפילו אם באה עליו מחלה - 'בשמחתו יבטלנה'. איפה כתוב בפסוק הזה על שמחה?¹² נראה לומר שזה כתוב בפסוק שלנו. כלומר, במילה 'שמחתו' מתכוין הגאון לחיות, הסיפוק הפנימי מהעשייה הערכית. רוח איש בעמלו, בעמל המצוות - זה ה'אור צדיקים'. הוא ישמח, כי אורו מתחדש תמיד בעשיית המצוות. חיות מלאה היא הראויה להיקרא באמת 'שמחה', משום שאדם שמח שמחה אמיתית, לא זמנית וחולפת, רק כאשר יש לו רגע מאוד ערכי, כזה שהוא בעל קיום, שמביא לצמיחה מאוד ערכית. ההתחדשות הזאת, חיוניות שפועלת במלואה - זה נקרא שמחה.

פסוק י': רַק בְּזֶדוֹן יִתֵּן מַצָּה וְאֶת־נוֹעֲצִים חֲכָמָה:**ביאור הגר"א:**

זה קאי אלמעלה,¹³ שאמר 'אור צדיקים ישמח', שהיא התורה כמו שפירשנו. ואמר עכשיו כי רק מי שילמד בזדון, היינו לקנטר¹⁴ - הוא יתן מצה. כי רוצה דוקא להעמיד דברו ועושה מריבה תמיד. 'ואת נועצים חכמה' - מי שרוצה החכמה צריך להתייעץ עם כל אדם, כמו שאמרו:¹⁵ 'איזהו חכם? הלומד מכל אדם'. וזהו 'את נועצים', כלומר עם אותם שמתיעצים תמיד, עמהם החכמה.

הצדיקים הנועצים

בפסוק זה ובפסוק הקודם שלמה המלך נותן לנו מבט אל תוך ה'חממה' שבה צומחים הצדיקים. כפי שלמדנו בשני הפירושים של הגאון לפסוק ט', אנו מתבוננים הן לתוך חממת החיים שלהם והן לתוך חממת בית המדרש שלהם.

'ורב שלום בניך'

כשם שאין פרצופיהם שווים כך אין דיעותיהם שוות,¹⁶ לכן אין להתפלא שכאשר עולה משהו לדיון בבת המדרש, מתגלים שבעים פנים לתורה, ויש גם מחלוקות.

¹¹ משלי יח, יד.

¹² עיי' שם בביאור הגאון שכתב 'כמו שביארנו למעלה' ובהערות הרמ"פ הפנה לפרק טו פסוק יג: 'לב שמח ייטיב פנים ובעצבת לב רוח נכאה'. ויש לומר גם שאם הסיפא של הפסוק 'ורוח נכאה מי ישאנה' - פירושה רוח שבורה מעצבות, העניין מורה על כך ש'רוח איש' שברישא הינה רוח שמחה.

¹³ פסוק ט.

¹⁴ עיי' בבלי פסחים נ, ב בתוספות ד"ה 'כאן'.

¹⁵ אבות ד, א.

¹⁶ עפ"י בבלי ברכות נח, א, וירושלמי ברכות פרק תשיעי.

אולם, מריבוי דעות, מעושר של תורה - לא תצא מצה ומריבה. בכל מקום שיש רצון להגדיל תורה ולהאדירה ולא 'זדון' - לא תהיה מצה, אף שיכול להיות שתהיה מחלוקת.

בתוך החממה הזאת של הצדיקים לא יכול להיות שתתקיים בחינה של 'ריב', משום שהריב פשוט לא שייך לשם - לא לבית המדרש שלהם ולא לעצם החיות שלהם. 'רק בזדון', רק מי שמגיע לשם במגמה של לימוד לקנטר - הוא מסוגל לגלגל שם מריבות.

רק בזדון יתן מצה

הפסוק הזה מלמד אותנו שמעבר לדרשת חז"ל שתלמידי חכמים מרבים שלום בעולם,¹⁷ המריבה פשוט לא מתאימה למנגינה של בית המדרש של הצדיקים, לא מתאימה לאור של החיים שלהם.

יש כאן הבטחה גדולה שלמרות שבלימוד של תורה, וכן בעשייה של תורה ישנו ריבוי גוונים - בסופו של דבר הכל מתמזג באהבה 'את והב בסופה'.¹⁸ אפילו אם יהיו בדרך בחינות של חיכוכים, נוצרת אחדות של תורה, אשר ריבוי הגוונים מעשיר אותה בסופו של עניין באהבה, ובלבד שלא יהיה 'זדון'.

נראה שהשימוש במילה 'יתן' מבטא משהו מוחלט יותר מאם היה הפסוק נוקט לשון של 'יביא', 'יגרום' או 'יוביל' למצה. אנחנו שומעים בפסוק שמובטח שאם יש זדון - אכן תהיה מצה.

ואת נועצים חכמה

במפגש עם 'זדון', העושר של בית המדרש יכול לגרום למצה, ולימד אותנו שלמה שאכן יתן מצה. אולם, אם הוא נקי מ'זדון', אף שמסתבר שישנן מדרגות ביניים, בוודאי שבקצה הימני החיובי תהיה חכמה, משום ש'את נועצים חכמה'.

אל מול ה'מצה' שברישא של הפסוק, היינו מצפים שהחלק השני של הפסוק יציג את השלום של הצדיקים. אולם, במקום זאת, הפסוק מדבר על החכמה. לאור פירוש הגאון שפסוק זה ממשיך את הפסוק הקודם, אנחנו לומדים מכאן, שבמקום של הצדיקים לא רק יהיה נעים ונחמד, אלא שם תהיה גם החכמה. אור צדיקים לא רק ילך ויתעצם וישמח ויחיה, אלא שם תשרה גם החכמה.

לצדיקים האלה קוראים 'נועצים'. בביטוי 'נועצים' שומעים שלושה דברים מרכזיים: יחד, ענווה ובקשת החכמה.

הגאון מסביר, שמי שבאמת רוצה חכמה, צריך להתייעץ עם כל אדם. ההתייעצות היא לא רק מפני השלום, אלא הרבה יותר מכך. קניין החכמה מחייב חברות יפה, שההתייעצות שלה באה מתוך הוקרת הזולת, מתוך הערכת האדם לדמויות שעומדות מולו. אדם שמבקש את החכמה ומתייעץ, אם הוא שפל ברך, הוא לומד ומתייעץ עם כל אדם, הוא חבר לכל - זו רוח ענווה. זוהי רוח משה רבנו, רוח של ימי אנוכי¹⁹ - שם תשרה שכינה.

¹⁷ בבלי ברכות סד, א.

¹⁸ במדבר כא, יד, כדרשת חז"ל קידושין ל, ב.

¹⁹ עפ"י שמות ג, יא.

אל היחד הכפוף הזה תבוא חכמה. 'ויחן שם ישראל נגד ההר'²⁰ - כאיש אחד בלב אחד.²¹ על הר סיני השפל מכל ההרים²² תינתן התורה. משה רבנו הענו מכל האדם²³ - הוא יקבל את התורה.

שמענו כאן מתוך הדברים שחכמה הינה כעין מלאך מן השמים שיורד אל ציבור עם מידות טובות. ה'נועצים' האלה הם הצדיקים שנועצים זה בזה. אלה הצדיקים שהאור שלהם הוא אור עולם הבא. להתייעץ אתם זה כמו להתייעץ עם מלאך, זה כמו לעלות להר סיני. אלו אנשי היחד, אנשי המידות הטובות, אשר מבקשים את החכמה. מי שהוא חבר והוא איש היחד - אליו תגיע החכמה.

צנועים ונועצים

לעיל, בפרק יא פסוק ב, למדנו פסוק שעוסק אף הוא בזדון ובחכמה: 'בא זדון ויבוא קלון ואת צנועים חכמה'.

כשנתבונן, נבחין שהמילים 'צנועים' ו'נועצים' מורכבות מאותן אותיות. אין זה מקרה, משום שאלו שתי תכונות מאוד דומות ברוחן. הרי המתייעץ הוא מאוד צנוע, והצנוע הוא המסוגל להתייעץ באמת. הוא אינו מחפש להתבלט ולתפוס מקום בעצמו, ולכן יש בו יכולת להקשיב לעצה הקשבה אמיתית.

בשני הפסוקים לא כתוב רק שעליהם, על הנועצים תשרה החכמה, אלא אתם החכמה. החכמה שייכת אליהם לגמרי. ביחס אל הצנועים-הנועצים לא מופיע פועל של 'יתן', זה מצב שמתקיים - החכמה איתם כל הזמן.

זה לעומת זה

כשנעיין בביאור הגאון בפרק יא, נראה שאותו זדון המביא עמו קלון, שהוא ההיפך מכבוד החיים, התפרש אף שם בהקשר של בית המדרש. אמנם, אנחנו הסברנו שם שהעיקרון הוא רחב יותר ומופשט, ולכן פועל גם מחוץ לגבולות בית המדרש. הזדון מחלל את כבוד החיים, עד כדי דברי חז"ל שהזכרנו שם, שדרשו פסוק זה על פרשת 'ויבוא עמלק'.

הפסוק שלנו מלמד ש'זדון' יתן 'מצה' - מריבה. גם את ה'קלון' המוזכר שם, פירש הגאון שבא באופן של מחלוקות בבית המדרש שמתוכן מבזים זה את זה. כמובן, כאשר החיים הם לא מכובדים - תהיה מצה, לא רק בבית המדרש. במקום שהחיים יאבדו את כבודם תהיינה התנגשויות, ובפרט כאשר יש זדון.

²⁰ שמות יט, ב.

²¹ פירוש רש"י שם עפ"י מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דבחדש פרשה א.

²² ע"י מדרש תהלים (בובר) לתהלים סח.

²³ במדבר יב, ג.

פסוק יא: הון מהבל ימעט וקבץ על־יד ירבה:

ביאור הגר"א:

אפילו מי שקבץ הון, רק שהוא מהבל ולא מיגיע כפיו - ימעט, כי כמו שבא לו בקל כך ילך ממנו בקל.
'קובץ על יד ירבה' - אבל מי שקובץ מעט מעט ביגיע כפיו - ירבה.
וכן בתורה, כמו שאמרו חכמינו ז"ל: 24 'אף חכמתי עמדה לי - חכמה שלמדתי באף - היא עמדה לי'. ולכן אפילו מי שיש לו הון, כשהוא מהבל ואינו ביגיעה - ימעט, כי ישכח מהרה.
'קובץ על יד ירבה' - אבל מי שיגע וטרח הרבה על לימודו, אף שהוא מעט, כי אי אפשר לו ללמוד הרבה, אף על פי כן - ירבה, כי כל מה שלמד יהיה בידו, ולא ישכח כלל, ותמיד יתוסף לו.

הון התורה לא יכול להתקיים בהבל

הפירוש הראשון של הגאון מתייחס לבחינה הכלכלית המפורשת בפסוק, ואילו הפירוש השני מתייחס לבחינה של הון התורה.

בלימודנו נקדים להתייחס לדברים דווקא מצד הבחינה של התורה:

ניתן לקרוא את החלק הראשון של הפסוק בשני אופנים: 'הון מהבל' - הון שבא בקלות - סופו שימעט. אולם, מלבד האפשרות לשמוע בפסוק שההון הזה בא מההבל, ניתן גם לשמוע ש'הון' - 'מהבל ימעט' - ההבל ימעט אותו, כי 'הבל' זה דבר שלא מתאים לתורה. לא מתאים לה לתורה שתיקנה ואף תתקיים באופן שכזה.

מקובל בשם הגאון²⁵ שהאדם נברא באופן שהוא צריך לישון, כדי שנשמתו תוכל להשיג בלילה בשנתו דברים שאדם אינו מסוגל להשיג בהקיץ מפאת מגבלות עולם החומר. בכל זאת, מעידים תלמידי הגאון שסיפר להם שכאשר הופיעו מלאכים, מגידים מן השמים, וביקשו לגלות לגר"א מסודות התורה, אם היה נראה לו שאלה דברים שבידו להשיג בכוחות עצמו על ידי יגיעה - הוא לא הסכים. הוא לא הסכים לחסוך את העמל. תורה שלא באה בעמל, אפילו אם אחרי זה הוא ישב ויחזור עליה בהתמדה ליד הסטנדר - זה לא אותו דבר. הקלילות הזאת לא מתאימה לתורה.

אם היה כתוב כאן ש'הבל' זה שטות, דבר שאין בו ממש, בוודאי היינו מבינים. אולם, הגאון מסביר שזה כולל את כל מה שבא בקלות. נמצינו למדים: מה שבא בקלות, אפילו כאשר אין בו בחינה שלילית מצד עצמו - אינו בר קיום.

שאלה: האם יש ללמוד מפסוק זה שלא נכון להיעזר בפירושים שמסבירים את הגמרא או את הרמב"ם וכדו', ומקילים על הלימוד?

²⁴ ילקוט שמעוני קהלת רמז תתקסח.

²⁵ ראה דברי הרמח"ל בספר 'דרך ה' ח"ג, פרק ראשון, 'בנפש האדם ובפעולותיה', פסקה ו.

תשובה: ספרי פירושים זה לא מלאכים. בספר אתה יושב ומתאמץ. אין איסור להיעזר בפירושים. לא צריך ללמוד בצורה עקומה. העמל הוא לעמול ולהגיע למקסימום בכלים שיש לך, ולא להגביל את עצמך בשימוש בכלים העומדים לרשותך. כמובן, יש לשים לב שהשימוש בכלים המשוכללים שקיימים היום לא יגרום לנו להיות רדומים ולהסתפק בלימוד שטחי.

הריבוי שמעבר לקיבוץ

לפי הגאון, שלמה מבטיח שהקובץ על יד, מעבר למה שלמד - תמיד יתווסף לו. איך יתווסף לו? יש דינאמיקה פנימית של הדבר. לא יתווסף לו בלי שילמד, אבל החשמל של המעט שקבץ, כבר יוביל אותנו להוסיף עוד ולהתקדם וללמוד. בהקשר זה כדאי להזכיר שוב את הפסוק שלמדנו לעיל: ²⁶ 'יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב'. הפסוק הזה מאוד מתאים לרישא של הפסוק שלנו. בהתאם למה שלמדנו שם על ה'מתעשר' וה'מתרושש', יש להבין גם מיהו ה'קובץ על יד' שעליו מדובר בפסוק שלנו. עיי"ש.

פסוק יב: תִּזְחַלְתָּ מִמְשָׁכָה מִחֲלֵה-לֵב וְעֵץ חַיִּים תֵּאָוֶה בְּאֵה:

ביאור הגר"א:

העניין, שאמרו רבותינו ז"ל, ²⁷ שקאי על עיון תפילה. ומצפה שתשמע תפילתו, מחמת זה לו מחלת לב, כשרואה שלא נעשתה בקשתו. ואמרו שם: 'מאי תקנתיה? יעסוק בתורה'. והיינו, שתפילה היא חיי שעה, שאינה רק על העולם הזה, אבל תורה היא חיי עולם, שהיא דרך לעולם הבא. ובעולם הזה אפשר שלא יתן לו הקב"ה אף אם יתפלל, ולא יהיה אלא 'מחלה לב'. ועל זה אמרו 'מאי תקנתיה? יעסוק בתורה', שהיא חיי עולם הבא, ובוודאי יבוא לו תאוותו ורצונו. וזהו 'ועץ חיים', שהיא התורה - 'תאוה באה'.

עיון תפילה

הגמרא בברכות (לב, ב) מביאה שני מאמרים על 'כל המאריך בתפילתו'. מצד אחד ישנה מעלה למאריך בתפילתו: אמר רבי חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך בתפלתו - אין תפלתו חוזרת ריקם. מאידך, מהפסוק שלנו דרשו:

²⁶ יג, ז.

²⁷ ברכות לב, ב.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המאריך בתפלתו ומעיין בה - סוף בא לידי כאב לב, שנאמר: 'תוחלת ממשכה מחלה לב', מאי תקנתיה - יעסוק בתורה, שנאמר: 'ועץ חיים תאוה באה', ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר: 'עץ חיים היא למחזיקים בה'!

הגמרא מיישבת את הסתירה, אשר קיימת, לכאורה, בין המאמרים: לא קשיא, הא - דמאריך ומעיין בה, הא - דמאריך ולא מעיין בה. רש"י מסביר את הבעיה של המאריך בתפלתו 'ומעיין בה': מצפה שתעשה בקשתו על ידי הארכתו, סוף שאינה נעשית ונמצאת תוחלת ממושכת חנם, והיא כאב לב כשאדם מצפה ואין תאוותו באה. תוספות²⁸ אף הם מחדדים את הדברים: 'פירוש, שמצפה שתבוא בקשתו לפי שכוון בתפלתו'.

תוספות מעירים שהמושג 'עיון תפילה' קיים גם במשמעות חיובית, שמכוון את הכוונה הנכונה בתפלתו, אך מאמר זה עוסק ב'עיון תפילה' שאינו חיובי, שהוא כאשר מצפה שתתקיים בקשתו.

אמנם, כל אדם שמתפלל מצפה שתתקיים בקשתו, שהרי זה חלק ממידת האמונה שממנה נובעת התפילה, אבל כנראה שאצל האדם הזה קיימת ציפייה עם מימדים מוגזמים של ביטחון, שמבוסס על תחושה שהדבר מגיע לו.

אמונת התפילה כוללת את הביטחון שהתפילה אכן מתקבלת, אבל אין בכך כדי להבטיח שבפועל בקשתך תתקיים כפי רצונך או בכלל בעולם הזה. הביטחון המופרז כשלעצמו יכול לגרום למפח נפש, ואם מישהו בנוסף לביטחון, גם סומך על אריכות תפלתו, חושב שההשקעה שלו בתפילה מחייבת במשהו את השמים - יש בכך גוון שלילי.

תוחלת ממושכה

עצם התוחלת, הציפייה שלא מתקיימת - זה קשה ללב. המילה 'ממושכה' היא הנושאת את הבחינה הלא חיובית כאן. 'תוחלת' היא מילה רצינית, אך כאשר מדובר ב'תוחלת ממושכה' - אנחנו מבינים שמושכים אותה יותר מדי או באופן לא ראוי, באופן מלאכותי, לא חיובי. לעיין בפירוש מילות התפילה ולהתכוון למשמעותן בכל ליבו - זה חיובי מאוד, אבל לעיין מתוך ביטחון מופרז, כאילו תפילתו מחייבת את הקב"ה לענות לו כפי שמצפה - זה כנראה נמצא בתוך המילה 'ממושכה'.

מחלה לב

אולי היה מקום לשמוע בפסוק שהתוחלת הממושכה היא עצמה 'מחלה [של ה]לב' - יסודה בחוסר בריאות של הלב. אולם, המפרשים מסבירים שהמילה 'מחלה' כאן באה כפועל - שעושה מחלה ללב. כך משמע גם מתוך לשון מאמר חז"ל 'סוף בא לידי כאב לב' - הכאב הוא התוצאה של התוחלת הממושכה.

²⁸ ד"ה 'כל המאריך'.

מאמין ונוטע

התורה נמשלה כאן דווקא ל'עץ חיים' - כפי שאינך רואה בשעתו כיצד העץ צומח, אבל לבסוף עומד לפניך אילן מפואר, כך אינך רואה כל רגע ורגע כיצד החיים צומחים באיכותם כתוצאה מלימוד התורה. אולם, לאט לאט, הולך האדם ומתעלה.

'עץ חיים' זה עץ שנושא פירות של חיים. איזה פירות אלה? הרבה גוונים של פירות, ובכל אופן, צמיחה של תורה מעלה את האיכות של החיים.

התאוה הצומחת

לפי דרשת רבי יוחנן בגמרא בברכות (לב, ב), הפסוק לימד אותנו, שלימוד התורה, שהיא עץ חיים, היא התקנה למחלתו של בעל ה'תוחלת הממושכה'. עצם המציאות שיש 'עץ חיים' היא מצמיחה גם את התאוה הראויה. לאט לאט, יחד עם האישיות של לומד התורה, צומחים אצלו גם הרצונות הטובים. הרצונות הטובים יכולים להיות גם בענייני העולם הזה: אדם רוצה פרנסה על מנת שיוכל ללמוד תורה, לגדל את הילדים שלו. ככל שהרצון הזה צומח, הציפיות שלו הולכות ומתקיימות - 'תאוה באה'. הרצון הזה אינו מחפש מימוש מלאכותי, אלא צמיחה טבעית, קמעא קמעא, ואת זה הוא בהחלט משיג. התוחלת הממושכה היתה מלאכותית, ניסתה לכפות את השמים, ואילו התאוה הזאת היא עץ חיים עם גוון טבעי. כאמור, התהליך לא בהכרח ניכר לעין תוך כדי התפתחותו, אבל לאט לאט זה צומח.

רפואת הלב

בסוגיית הגמרא בברכות רבי יוחנן מחדש ש'עץ חיים' מתקן גם את התוחלת ותולדתה שברישא. הפסוק לא הציג לנו רק את זה לעומת זה - עיון תפילה שלילי לעומת לימוד תורה חיובי, אלא תלמוד תורה, אשר מצמיח את רצונותיו של האדם ומתקן את עיון התפילה שלו.

כיצד מתקיים התיקון? אם הלב עוד לא נהיה חולה, אז יתכן שעצם צמיחת האישיות תביא את אותם ביקושים להתקיים, ויתכן שהרצון עצמו יתוקן. כלומר, אם מלכתחילה הוא ביקש דבר חיובי, אז מסתמא הצמיחה שלו תגרום שזה אכן יבוא, ואם התוחלת המקורית היתה עם מאפיינים לא ראויים, אז ככל שהרצון שלו יצמח - הוא ירצה דברים חדשים איכותיים, וגם יתקן את הרצונות הקודמים, כיון שעכשיו הוא אישיות יותר בוגרת, בעלת רמה יותר גבוהה.

הסבא מקעלם אמר שיש תרופת פלא שבאמצעותה אדם ישיג את כל מה שהוא רוצה - שילמד לרצות את מה שיש לו, ולא את מה שאין לו. אין הכוונה שלאדם לא צריכות להיות שאיפות, אלא כשאדם הוא 'עץ חיים' הוא רוצה את הדבר המתאים. הוא עם מבט יותר תורתי, יותר קדוש. הרצון שלו מכוון יותר טוב, ואז הוא הולך ומתקדם, וגם הלב שלו נעשה יותר טוב. כל זה יכול להתקיים באמצעות הראש שיעשה תהליך עוד לפני שהלב נהיה חולה, ואם הלב כבר נהיה חולה - אז ה'עץ חיים' מרפא אותו.

המילים 'תאוה באה' כוללות בתוכן שתי משמעויות: תאוה חיובית הולכת וצומחת בקרבו של האדם, ומלבד זאת היא גם מתקיימת בפועל. בתהליך

הצמיחה הזו - האישיות הולכת ומתקנת. אותה בחינה שלילית שהיתה אצל האדם הזה, אם זה הביטחון המופרז, האמונה הבלתי מזוככת או משהו אחר - הולכת ונעשית מתוקנת.

מעין עולם הבא

הגאון אמר ש'עץ חיים' הוא 'חיי עולם הבא'. עם זאת, ואולי דווקא מתוך כך, מוסיף הגאון ואומר ש'בוודאי יבוא לו תאוותו ורצונו'. התורה עצמה היא הדבר היותר עצמותי לחיים, ולכן היא שייכת לעולם הבא. הרובד היותר פנימי של האישיות, שהוא עשוי להיות נצחי - הוא הולך לעולם הבא. יש רבדים יותר חיצוניים, אבל התורה פועלת על הרובד הפנימי. פעולה שהיא ברובד הפנימי, במהות - מבטיחה תוצאות גם ברבדים החיצוניים יותר.

